

[nová] Čeština
doma
& ve světě

2 2012

Nová čeština doma a ve světě

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
2/2012

Redakce:

Vedoucí redaktorka – Mgr. Kateřina Romaševská
Výkonná redaktorka – Mgr. Katarzyna Vaculová
Členové redakce – Mgr. Adriana Filas, Mgr. Oleksandr Sukhanek,
Mgr. Maria Simeunovich-Skvortsova
Korektorky – Mgr. Barbora Klímová, Michaela Vitoslavská

Adresa redakce:

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií FF UK
nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1
Tel. (+420) 221 619 347, E-mail: ncds@ff.cuni.cz

Objednávky vyřizuje:

Vydavatelství Filozofické fakulty UK v Praze,
náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, e-mail: books@ff.cuni.cz

Grafická úprava, obálka & sazba: Studio Lacerta (www.sazba.cz)

Obsah

Úvodní slovo	9
Recenze / Čeština očima sociolingvistiky	
Maria Simeunovich-Skvortsova Humar, Marjeta – Žagar Karer, Mojca (eds.) (2010): <i>Nacionalni jeziki v visokem šolstvu / National Languages in Higher Education</i> Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.	15
Marian Sloboda Radostný, Lukáš – Titěrová, Kristýna – Hlavničková, Petra – Moree, Dana – Nosálová, Barbora – Brychnáčová, Irena (2011): <i>Žáci s odlišným mateřským jazykem v českých školách</i> Praha: META, o. s. – Sdružení pro příležitosti mladých migrantů.	20
Richard Vacula Svobodová, Jana et al. (2011): <i>Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci</i> Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta.	26
Články / Čeština očima sociolingvistiky	
Alena Čermáková <i>Podstata, vznik a fungování normy (nejen) spisovného jazyka z pohledu vybraných teorií kvalitativní sociolingvistiky</i>	35
Gabriela Gańczarczyk <i>Co Poláky láká v české kultuře aneb Jak může výuka reálií posilovat stereotypy</i>	48

Eliška Luhanová <i>Italská komunita s Čechy a češtinou v Praze</i> (<i>Provázanost socioekonomické situace a užívání češtiny</i>)	56
Katarzyna Vaculová <i>Poláci v Praze ve vztahu k majoritnímu jazyku</i>	65
James Wilson <i>O jazykové akomodaci moravských a slezských studentů žijících v Praze</i>	77
Eliška Zaepernicková <i>Jazykový portrét aneb Vyjádření lingvistického repertoáru beze slov</i>	97
O autorech tohoto čísla	107

O jazykové akomodaci moravských a slezských studentů žijících v Praze

JAMES WILSON

Abstrakt: Tento příspěvek se zaměřuje na mluvu 37 vysokoškolských studentů z Moravy a ze Slezska žijících na studentské koleji v Praze, resp. na jejich jazykové přizpůsobení (akomodaci) pražskému prostředí. Přestože nářečnímu kontaktu v České republice nebylo věnováno příliš mnoho pozornosti, byla pro českou jazykovou situaci vypracována hypotéza o kontaktu mezi mluvčími rozdílných útvarů češtiny, resp. o tom, k jakému výsledku tento kontakt povede (Sgall – Hronek 1992). Podle této hypotézy, již zde označuji pojmem kontakto-**vá** hypotéza, si Moravané, kteří se přestěhovali do Čech, rychle osvojí prvky obecné češtiny (OČ), a dokonce **mluví** OČ, zatímco mluvčí z Čech, kteří se přestěhovali na Moravu, **běžně** neasimilují jazykové prostředky místního dialektu, ale začnou šířit OČ i na Moravu. V tomto příspěvku je představena studie věnovaná první části kontakto-**vé** hypotézy. Kvantitativní analýzou šesti jazykových proměnných jsem zkoumal, do jaké míry respondenti užívají obecně-**českých** jevů, zda je jejich akomodace úplná či jen částečná a zda lze říci, že Moravané usazení v Čechách **mluví** OČ. Zvláštní pozornost se věnuje vztahu mezi mírou akomodace a soubo-**rem** předem určených nezávislých proměnných.

Klíčová slova: obecná čeština, variační sociolingvistika, nářeční kontakt, kontakto-**vá** hypotéza, akomodace

Abstract: This paper reports on the linguistic behaviour of 37 university students from Moravia and Silesia living at a hall of residence in Prague and on their accommodation to the local Prague dialect. Although hardly any research on dialect contact in the Czech Republic has been carried out, a hypothesis has been formulated with regard to the results of contact between speakers of Common Czech (CC) and speakers of the more localised Moravian dialects (Sgall – Hronek 1992). According to this hypothesis, which I refer to here as the contact hypothesis, Moravians who move to Bohemia quickly start to acquire CC forms, while Bohemians who migrate to Moravia **usually** do not adopt features of the local dialects but instead support the spread of Common Czech into Moravia. In this paper I focus on the first part of the contact hypothesis. By quantitatively analysing six linguistic variables I look to identify to what extent my informants assimilate CC forms, whether their accommodation is full or partial and whether Moravians in Bohemia **really** speak CC. Particular attention is directed towards the impact of several independent variables on informants' accommodation.

Keywords: Common Czech, variationist sociolinguistics, dialect contact, contact hypothesis, accommodation

1. Úvod

V tomto článku je ve zkrácené podobě představena rozsáhlá studie zkoumající, jak se vysokoškolská studenti z Moravy a Slezska žijící na studentské koleji v Praze jazykově přizpůsobovali pražskému prostředí (viz Wilson 2010). Cílem studie bylo zjistit, zda Moravané či Slezané usazení v Čechách užívají obecněčeských tvarů a do jaké míry jich užívají, a dále identifikovat vliv externích (nezávislých) proměnných na míru jejich jazykové akomodace. Pokusil jsem se otestovat rozšířenou, ale dosud empiricky nepotvrzenou hypotézu, podle níž Moravané¹ po přestěhování do Čech začnou používat obecnou češtinu (dále jen OČ). Tuto hypotézu jsem také doplnil o konkrétní poznatky týkající se nářečního kontaktu a následného jazykového přizpůsobení mluvčích rozdílných, ale vzájemně srozumitelných variet češtiny. Konkrétně se jednalo o otestování jedné ze dvou částí „kontaktní hypotézy“ (dále jen KH) týkající se dlouhodobějšího kontaktu mluvčích obecné češtiny a mluvčích různých moravských nářečí (viz níže).

V literatuře o nářečním kontaktu existuje celá řada prací věnovaných krátkodobé (čili sociálně-psychologické) akomodaci a narůstá i počet studií o formování nových dialektů (tzv. new dialect formation, viz např. Hickey 2003; Britain – Trudgill 2005; Trudgill 2004; Schneider 2007; Dollinger 2008). Naproti tomu prací týkajících se dlouhodobějšího nářečního kontaktu první generace mluvčích sice rozdílných, ale vzájemně srozumitelných dialektů, a to zejména v případě dospělých, je velmi málo. Středem pozornosti dosud byla zejména mluva dětí přestěhovavších se do nového jazykového společenství před tzv. „kritickým věkem“ (viz např. Colombo 1982; Bialystok – Hakuta 1994, 1999), a to téměř výlučně jen v anglicky mluvčích zemích (Payne 1980; Roberts 1987; Starks – Baynard 2002; Tagliamonte – Molfenter 2007). Totéž platí i pro českou jazykovou situaci: jazykovému či nářečnímu kontaktu nebylo věnováno příliš mnoho pozornosti, výjimku tvoří jen práce S. Kloferové (1987, 1995, 1997, 2000) o formování běžné mluvy v severomoravském pohraničí. Přesto byla pro českou jazykovou situaci vypracována hypotéza o kontaktu mezi mluvčími rozdílných útvarů češtiny, resp. o tom, k jakému výsledku tento kontakt povede (viz např. Sgall – Hronek 1992; Sgall et al. 1992). A jak jsem již konstatoval, ozna-

1 Pokud použiji jen pojem Moravané, stále jím mám na mysli i Slezany žijící na území ČR, výraz Moravané tedy užívám jako metonymickou zkratku pro Moravany a Slezany žijící v Česku.

čuji tuto hypotézu pojmem „kontaktní hypotéza“. KH je sestavena ze dvou částí: první část se týká mluvy Moravanů či Slezanů přestěhovavších se do Čech, druhá pak jazykového chování Čechů v užším slova smyslu žijících na Moravě a ve Slezsku. KH předpokládá, že Moravané, kteří se přestěhovali do Čech, se velmi rychle zbavují příznakových tvarů svého dialektu a rychle si osvojují prvky OČ, zatímco mluvčí z Čech žijící na Moravě či ve Slezsku zpravidla nepřijímají podoby místního jazykového útvaru a dokonce šíří obecnou češtinu i mimo hranice Čech do východní části České republiky.

KH je však z několika důvodů problematická a je jí proto nutno brát s jistou rezervou. Za prvé a především, KH není podpořena žádným empirickým výzkumem, nýbrž je založena na intuici svých autorů a v menší míře na nesystematickém pozorování malé skupiny Moravanů, která působila na Karlově univerzitě. Za druhé byla předložena lingvisty, kteří považují obecnou češtinu za většinový útvar neformálních rozhovorů a za druhou centrální varietu češtiny. Sgall s Hronkem přitom zřejmě přehlédli postoj Moravanů ke spisovné a obecné češtině. Na Moravě či ve Slezsku totiž není užití spisovné češtiny v neformální komunikaci považováno za nevhodné a k OČ, kterou Moravané nepovažují za nadnářeční či bezpříznakový útvar, je tu dokonce jistý odpor. Kromě toho oba autoři pocházejí z Čech, takže lze předpokládat, že střet sledovaných dialektů posuzují z pozice mluvčích OČ. Kromě toho je tvrzení, že Moravané usazení v Čechách používají obecnou češtinu, vzhledem k obecnějšímu popisu nářečního kontaktu velmi vágní a není vůbec zřejmé, jak je vlastně máme chápat. Toto tvrzení může např. znamenat to, že moravští přistěhovalci užívají obecněčeských podob stejným způsobem jako rodilí mluvčí OČ, nebo že užívají jen některých obecněčeských jevů, že je užívají zřídka atd. KH je proto nutné upřesnit, a to na podkladě empirické analýzy.

Mluvou Moravanů v Čechách (dosud jenom v Praze) se již zabývaly tři práce (Jančák 1978; Bachmannová 1996; Jonášová 2001). Jedná se jednak o **kvantitativní** analýzu tří fonologických jevů (*o* > *vo*-, *é* > *í*, *ý* > *ej*) (Jančák 1978; Bachmannová 1996), jednak o **kvalitativní** analýzu jazykové akomodace (Jonášová 2001). Jančák analyzoval mluvu školáků, jejichž rodiče (alespoň jeden z nich) pocházeli z Moravy, přičemž oni sami se již narodili a žili v Praze. Ve zbývajících výzkumech byli analyzováni respondenti, kteří do Prahy přijeli až jako dospělí. Jednalo se tedy o tzv. přistěhovalce „první generace“. Jančákovi respondenti „druhé generace“, tj. v Čechách narození potomci Moravanů, užívali obecněčeských tvarů

ve stejné míře jako jejich spolužáci, jejichž oba rodiče pocházeli z Čech. Podle autora svědčí toto zjištění o síle pražského jazykového prostředí, jelikož jazyková akomodace byla dokončena již ve druhé generaci. Celá řada sociolingvistických studií však ukazuje, že mluva dětí se připodobňuje mluvě spolužáků a přátel, nikoli mluvě rodičů či učitelů, a proto lze konstatovat, že není překvapivé, že potomci Moravanů mluvili stejně jako jejich spolužáci, kamarádi, zkrátka vrstevníci. Překvapivější by bylo, pokud by se tito školáci v užívání sledované proměnné od svých spolužáků výrazně lišili.

Zajímavější poznatky pro můj výzkum proto přinášejí práce o mluvě přistěhovalců první generace (Bachmannová 1996; Jonášová 2001). V obou případech se však jednalo o výzkum jen velmi malého počtu respondentů z určité oblasti Moravy a nikoli o reprezentativní vzorek mluvčích z různých nářečních skupin. Bachmannová analyzovala promluvy dvou respondentek z Břeclavska, Jonášová se soustředila na akomodaci tří respondentů ze severní Moravy, přičemž všichni respondenti žili v Praze poměrně krátce (podobně jako respondenti mého výzkumu). Obě práce nicméně vyvracejí KH a nadto se ukázalo, že asimilování obecněčeských tvarů není pro mluvčí moravských nářečí vůbec samozřejmé; u „břeclavských“ respondentek byl zaznamenán jen velmi malý počet obecněčeských tvarů, dokonce mnohem menší než jejich spisovných protějšků, a respondenti ze severní Moravy údajně neakomodovali vůbec. Obě práce však obsahují metodologické nedostatky (viz Wilson 2011). A co se týče poznání jazykové akomodace Moravanů žijících v Čechách, nemohou být výsledky těchto analýz jen několika moravských mluvčích považovány za reprezentativní.

2. Metodologie

KH jsem se pokusil ověřit kvantitativní analýzou šesti jazykových proměnných u reprezentativního vzorku respondentů pocházejících ze tří nářečních oblastí (střední Moravy, východní Moravy a Slezska). Předmětem mého výzkumu byla pouze první část KH, ústřední výzkumná otázka tedy zněla, zda Moravané usazení v Praze mluví obecnou češtinou, resp. zda si osvojují obecněčeské tvary a do jaké míry si je osvojují. Zajímala mě především míra jazykové akomodace a různé podoby tzv. neúplné akomodace, přičemž neúplná akomodace je pro nářeční kontakt mluvčích první generace typická. Dalším cílem mého výzkumu bylo identifikovat vliv čtyř

primárních nezávislých externích proměnných na míru asimilace obecně-českých prvků. Těmito proměnnými byly: 1. pohlaví mluvčích, 2. region jejich původu, 3. délka pobytu v Praze a 4. míra sociální integrace do nového prostředí. Kromě těchto primárních proměnných jsem vzal v potaz i tři sekundární proměnné, a to 1. postoj respondenta k OČ, 2. druh jeho studia a 3. způsob získání respondenta. Vzhledem k nedostatku místa uvedu v tomto textu jen zjištění týkající se primárních proměnných.

Výzkumu se zúčastnilo 39 respondentů, kteří pocházeli z různých částí Moravy a Slezska. Dva z nich pocházeli ze západní Moravy, kde je OČ užívána obdobně jako v Čechách, a proto bylo do základní analýzy zahrnuto pouze 37 respondentů. Respondenti byli rozčleněni podle výše uvedených primárních proměnných: 18 respondentů bylo mužského pohlaví a 21 ženského, 14 respondentů pocházelo z východní Moravy, 13 ze Slezska a 10 ze střední Moravy. Každý respondent se zúčastnil jednoho neformálního rozhovoru a jednoho interview, oba typy rozhovorů byly nahrávány. Neformální, sociolingvistický (Winford 2003: 1) rozhovor trval dvacet minut a byl přepsán pracovníky Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i. Tento rozhovor měl podobu popovídání si s rodilou mluvčí OČ – Markétou. Markéta pochází ze severozápadních Čech, sama vystudovala lékařskou fakultu UK a bydlela šest let na stejné vysokoškolské koleji jako většina respondentů. Všechny rozhovory vedla s respondenty ona. Jednalo se skutečně o neformální rozhovory na rozmanitá témata jako kupř. pobyt na koleji, letní dovolená, společenský život v Praze aj. Nešlo tedy o interview v tom smyslu, že by Markéta striktně kladla dotazy a respondenti na ně odpovídali. Markéta byla jen garantkou toho, aby rozhovor proběhl. Přepisy těchto rozhovorů pak byly použity jako podklad pro kvantitativní analýzu sledovaných jazykových proměnných. Druhé nahrávané setkání představovalo interview s respondenty, kteří odpovídali na 13 dotazů týkajících se jejich života v Praze, jejich postoje k OČ i k dalším varietám češtiny. Tato interview jsem vedl sám. Účelem těchto interview bylo zjistit zejména to, jak často a v jakých situacích přicházejí respondenti do kontaktu s mluvčími OČ. Odpovědi na položené dotazy sloužily jako podklad pro stanovení tzv. indexu akomodace (accommodation index). Index akomodace zachycuje hodnoty integrace do nového prostředí, a to v rozmezí od 0 do 16 bodů. Na základě indexu akomodace bylo lze očekávat, že respondenti s vyšší mírou integrace do pražského prostředí si osvojí obecněčeské jevy ve vyšší míře než méně integrovaní respondenti.

3. Jazykové proměnné

Kvantitativní analýza byla založena na šesti proměnných, z nichž tři byly fonologické a tři morfologické. Tři zvolené fonologické proměnné byly již zevrubně analyzovány v bohemistických pracích, včetně výše zmíněných textů o jazykovém chování Moravanů v Praze; konkrétně se jedná o následující proměnné *o > vo*, *é > í* a *ý > ej*. Morfologickým jevům OČ bylo v empirických výzkumech věnováno mnohem méně pozornosti. K výzkumu jsem vybral ty nespisovné tvary, jichž mluvčí OČ sice užívají často i mimo neformální komunikaci, ale na Moravě a ve Slezsku užívány nejsou. Jedná se o sjednocování koncovek 3. os. plurálu u sloves třetí (*trpí > trpěj*; *sázejí > sázej*), čtvrté (*prosí > prosej*) a páté slovesné třídy (*dávají > dávaj*), koncovky minulých participií sloves první a druhé slovesné třídy (*mohl > moh*; *tiskl > tisk*) a koncovky adjektiv a rodových zájmen v nom. pl. m. živ. (*ti velcí > ty velký*). Všechny vybrané proměnné jsem zkoumal v různých pozicích, kupř. *o > vo* v plnovýznamových i gramatických slovech, v předponových i bezpředponových slovech, *ý > ej* v koncovkách přídavných jmen a zájmen před souhláskou, v absolutním konci slova, v kořeni slov apod.

Dále jsem seřadil obecněčeské varianty těchto proměnných podle pěti kritérií: 1. frekvence, 2. oblast výskytu, 3. sociální přijatelnost, 4. povědomí mluvčího a 5. komplexnost. Tato kritéria jsem vytvořil proto, abych mohl stanovit ty jevy OČ, které jsou nápadné, a bylo proto možné podle nich předpovídat osvojení si jednotlivých obecněčeských prvků. V potaz jsem vzal i poznatky z předchozích prací o územním výskytu a sociální přijatelnosti obecněčeských tvarů (srov. Hronek 1972; Čermák 1987; Sgall – Hronek 1992 aj.). Na základě uvedených kritérií a poznatků jiných autorů jsem předpokládal, že respondenti si osvojili zejména často se vyskytující, územně široce rozšířené fonologické obecněčeské podoby, které jsou sociálně přijatelné a které jsou mluvčími OČ užívány i mimo neformální komunikaci, takže při asimilování nečiní výrazné potíže. Můj předpoklad tedy byl, že nejvíce budou osvojovány tvary typu *to je skvělý*, *dobrý nápady*, *velkýho baráku* a *krásnej výhled*. Naproti tomu jsem očekával, že nespisovné morfologické jevy, které nejsou zaznamenávány mimo hranice Čech a které bývají Moravany považovány za výrazné odchylky od spisovné normy (*dobrý sportovci*, *von to řek*), budou asimilovány v mnohem menší míře. Obtížněji se dala odhadnout míra asimilace protetického *v-*, jelikož obecněčeská varianta této proměnné je v určitých slovech velmi neobvyklá. Respondenti se navíc o tomto obecněčeském jevu vyjadřovali velmi negativně a tvary s počátečním *vo-* považovali za příznakové.

Proměnná	Markéta	Respondenti
protetické <i>v-</i>	514/573 (1087); 47,29 %	255/1415 (1670); 15,27 %
úžení <i>é > í/ý</i>	1626/6 (1632); 99,63 %	705/928 (1633); 43,17 %
diftongizace <i>ý > ej</i>	775/104 (879); 88,17 %	288/596 (884); 32,58 %
sjednocování koncovek sloves 3., 4. a 5. třídy	303/11 (314); 96,50 %	234/283 (517); 45,26 %
ztráta koncového <i>-l</i>	7/33 (40); 17,50 %	21/93 (118); 17,80 %
rodová neutralizace	24/1 (25); 96 %	11/66 (77); 14,29 %

Tabulka 1: Frekvence výskytu obecněčeských tvarů u Markéty a u respondentů

4. Výsledky

Do kvantitativní analýzy bylo zahrnuto mnoho variant studovaných proměnných. Jak se dalo předpokládat, fonologické proměnné se objevovaly častěji než morfologické: bylo zaznamenáno 3265 výskytů pro možné či realizované úžení (*é > í*); nebo řečeno jinak, 88 výskytů na jeden rozhovor. Také analýza protetického *v-* a diftongizace *ý* je podložena reprezentativním počtem výskytů: 2757 (protetické *v-*) a 1763 (diftongizace). Naopak výrazně méně výskytů bylo zaznamenáno u morfologických proměnných: 831 pro koncovky sloves 3., 4. a 5. třídy a pouze 158 a 102 výskytů pro zánik koncového *-l* a rodovou neutralizaci. Z tohoto důvodu byly poslední dvě proměnné vynechány z většiny analýz získaných dat. Mluva respondentů byla analyzována jak souhrnně, tak na úrovni jednotlivce. Zvláštní pozornost byla věnována nejvíce a nejméně užívaným obecněčeským tvarům, druhům neúplné akomodace a vztahu mezi závislými a nezávislými proměnnými.

Nejprve uvedu srovnání výskytu sledovaných proměnných u respondentů a u Markéty, abychom viděli míru užívání zkoumaných proměnných u rodilé mluvčí OČ a u moravských či slezských respondentů. V následující tabulce jsou porovnány hodnoty zachycující množství užitých sledovaných obecněčeských prvků u Markéty a souhrnně u všech respondentů. Před lomítkem je uveden zaznamenaný počet obecněčeských tvarů, za lomítkem je uveden počet užití jiných tvarů, tj. spisovných či regionálních, číslo v závorce označuje celkový počet výskytů sledované proměnné, v procentech je pak vyjádřen podíl užití obecněčeských tvarů.

Jak vidíme z tabulky (a jak bylo lze i očekávat z poznatků jiných empirických výzkumů), v případě čtyř ze sledovaných proměnných Markéta užívala takřka výhradně obecněčeských podob. Překvapivý je však poměrně nízký výskyt zániku koncového *-l* a převažující podíl spisovných

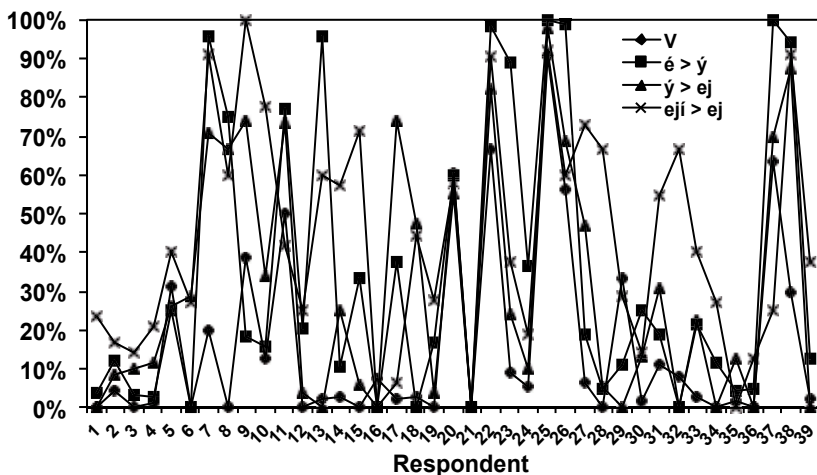
Nejvíce používané tvary		Nejméně používané tvary		
1	-ají > -aj <i>dávaj, dělaj</i>	56,21 %	1 zánik koncového -l <i>řek, moh</i>	17,80 %
2	é > í (1., 4. sg. n.) (v přísudku, ne v přívlastku) (to je dobrý)	51,84 %	2 v- (předložky) <i>vo, vod</i>	14,84 %
3	é > í v 1. a 4. pádech přídavných jmen (plurál) <i>dobří hospody</i>	48,31 %	3 stírání rozdílů / neutralizace <i>dobří sportovci</i>	14,29 %
4	é > í v nepřímých pádech přídavných jmen mužského a středního rodu (singulár) <i>velkýho psa</i>	47,80 %	4 v- (předponová plnovýznamová slova) <i>vodejít, votočit</i>	11,70 %
5	ý > ej v absolutním konci slova <i>velkej barák</i>	41,02 %	5 v- (bezpředponová pl- novýznamová slova) <i>vokno, vocet, volej</i>	4,48 %

Tabulka 2: Nejvíce a nejméně používané obecněčeské tvary u respondentů

tvarů. Nelze jednoznačně vysvětlit, čím toto bylo způsobeno. Nemůžeme vyloučit, že se Markéta přizpůsobovala respondentům (ale proč jen v této proměnné?), je ovšem také možné, že odlišné užívání tohoto jevu je dáno regionálně nebo na úrovni jednotlivce (pro podrobnější výklad, proč by tomu tak mohlo být, viz Wilson 2010: 144–145). Pokud vezmeme v úvahu, že v jiných studiích, v nichž byly analyzovány morfologické jevy, byl výskyt obecněčeských podob typu *moh* a *řek* mnohem vyšší než u Markéty (a to i v komunikátech formálnějšího rázu /Hedin 2005/), je nízký počet výskytů tvarů v jejím projevu o to více překvapující. Neméně překvapivý je poměrně nízký výskyt protetického *v-* v Markétiných promluvách; a opět tím spíše, když porovnáme toto zjištění s předchozími výzkumy (srov. Jančák 1974, 1978; Jančáková 1974). Markéta užívala protetického *v-* poměrně zřídka, zároveň střídala spisovnou a obecnou podobu i uvnitř jedné výpovědi a velmi často v osobních zájmenech. Markéta ovšem pochází ze severozápadních Čech a na střídavé užívání protetického *v-* v neformální komunikaci mluvčích pocházejících právě ze severních či severozápadních Čech bylo poukázáno i v jiných výzkumech (srov. Jančák 1997).

Celkově je možno říci, že respondenti v porovnání s Markétou užívali mnohem méně obecněčeských tvarů.² Z údajů v tabulce je však patrné, že

2 Protetické *v-*, diftongizované *ej* v absolutním konci slova a zúžené *i/ý* ve všech pozicích kromě nepřímých pádů adjektiv a zájmen ženského rodu jednotného čísla se vyskytu-

Graf 1: Variování v užívání obecněčeských tvarů pro 4 proměnné u 39 respondentů

v jejich promluvách se obecněčeské tvary u sledovaných proměnných vyskytovaly poměrně často. To svědčí o tom, že k akomodaci došlo, obzvláště v případě některých ze studovaných proměnných. Respondenti užívali ve větší míře (takřka v polovině případů) obecněčeských tvarů u koncovek 3. os. plurálu sloves 3., 4. a 5. třídy (hlavně u 5. třídy) a obecněčeského *í/ý* místo českého *é*. Naproti tomu se v jejich projevu jen minimálně vyskytovaly zánik koncového *-l*, neutralizace rodu a protetické *v-*.

Míra akomodace respondentů bude zřetelněji vidět, když se podíváme na údaje o tom, jaké konkrétní tvary OČ respondenti užívali nejvíce, resp. nejméně.

Zajímavé zjištění je, že nejčastěji užívaný obecněčeský tvar je koncovka *-aj* ve 3. osobě sloves páté třídy, a to ze dvou důvodů. Za prvé proto, že byla užívaná častěji než frekventované a dobře známé fonologické jevy (*to je dobrý, velkej pes, nový (v)okna, malý pivo* atd.); za druhé proto, že obecněčeská varianta koncovky 3. osoby byla u sloves třetí a čtvrté třídy, tj. u změn *-ějí (-ějí)* nebo *-í > -ej (-ěj)*, zaznamenána v mnohem menší míře. Jinak nejsou data v tabulce překvapivá, jelikož respondenti nejčastěji přijímali právě široce rozšířené a sociálně akceptovatelné obecněčeské podoby, s nimiž se setkáváme i v poloveřejné komunikaci,

jí v dialektech střední Moravy, a proto tyto prvky nebyly do analýzy zahrnuty, pokud se vyskytly v projevech respondentů pocházejících z těchto oblastí.

Proměnná	Středomoravané (N = 10)	Východomoravané (N = 14)	Slezané (N = 13)
v- > o-	9,49 %	9,50 %	13,95 %
-é > -í	17,08 %	41,04 %	36,38 %
-ý > -ej	34,98 %	29,89 %	21,58 %
-ejí (-ějí) > -ají, -ají	44,34 %	40 %	46,89 %

Tabulka 3: Akomodace dle místa původu respondentů

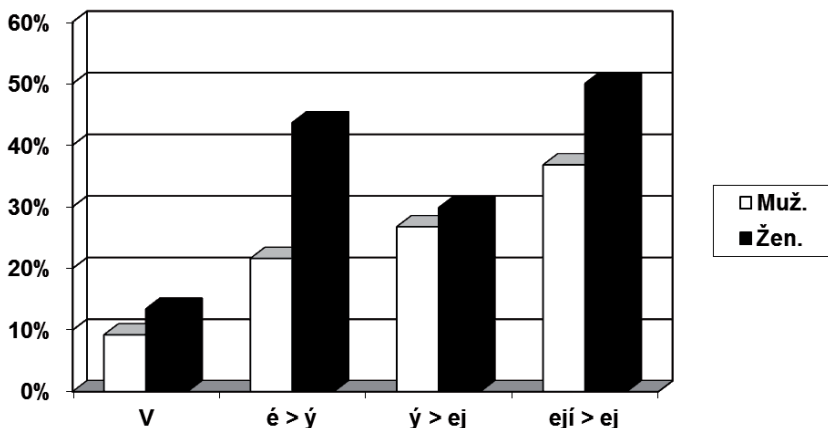
a protože odmítali odchylky od morfologické normy, příznakové a komplexní tvary.

Pokud se podíváme na míru akomodace jednotlivých respondentů, vidíme mezi nimi výrazné rozdíly v asimilování obecněčeských podob.

Výrazné rozdíly mezi jednotlivci bylo lze u první generace očekávat. Rozdíly mezi respondenty přitom pokryly celou škálu akomodace. Jeden z respondentů v případě sledovaných proměnných vůbec nepoužíval obecněčeské tvary (**nulová akomodace**), kdežto dva z nich užívali obecněčeských tvarů obdobně jako rodilí mluvčí OČ (**plná akomodace**). Plná akomodace se v daném případě ovšem vztahuje pouze k analyzovaným proměnným, tímto pojmem zde není myšleno to, že by daní respondenti mluvili stejně jako Češi z Čech. Je totiž nanejvýš pravděpodobné, že si neosvojili některé méně povědomé podoby OČ (tzv. indikátory), zejména se jedná o fonetické a intonační rysy, nebo že se nezbavili některých nářečních jevů.

Úplnou či nulovou akomodaci být jen několika proměnných lze přesto u první generace nářečního kontaktu označit za neobvyklý případ. Mnohem pravděpodobnější je totiž neúplná akomodace, a to různých typů. Trudgill ve své práci *Dialects in Contact* (1986) uvádí zevrubný popis neúplné akomodace, přičemž charakteristické pro ni podle něj jsou: 1. asimilace pouze některých jevů a jiných nikoli, 2. variabilní asimilace (to znamená, že určitého tvaru je užito jen v některých slovech, nikoli ve všech), 3. frekventované a nahodilé míšení prvků různých jazykových útvarů, 4. „interdialektové“ a „hyperdialektové“ tvary. Neúplnou akomodaci můžeme seřadit do tří kategorií: „variabilní osvojování jazykových prvků“ (1, 2), „míšení a střídání prvků“ (3) a „chybná akomodace“ (4).

U chybné akomodace Trudgill uvádí dvě chyby, jichž se přistěhovalci často dopouštějí, když se pokoušejí přijímat tvary ze svého nového jazykového společenství. Za prvé se jedná o tzv. **interdialektové (interdialect) tvary**. Interdialektové tvary vznikají v důsledku dlouhodobého nářečního

Graf 2: Akomodace dle pohlaví respondenta

kontaktu, nevyskytují se však přitom ani v místním nářečí přistěhovalce, ani v dialektu společenství, do něž se přistěhoval. Nejčastěji se jedná o fonologické jevy. Za druhé se Trudgill zmiňuje o **hyperdialektových tvarech**. Řečeno povšechně jsou hyperdialektové tvary obdobné podobám hyperkorektním, jediný rozdíl spočívá v tom, že k chybám dochází při užití nespisovné variety a nikoli spisovné podoby jazyka. Jako hypotetický příklad můžeme uvést chybný obecněčeský tvar **tejm*: přistěhovalec by považoval diftongizaci *ý > ej* za kategorický proces OČ a netušil by, že ke změně *ý > ej* nedochází ve slovech cizího původu. Podobnými příklady by byly chybné tvary **jmíno* (*jméno*) a **s novejm mužem* (*s novým mužem*). Jelikož jsou obecněčeské tvary velmi dobře známy i za hranicemi Čech, jsou odchylky tohoto typu velmi nepravděpodobné, na druhou stranu zcela vyloučit je nelze.

Pravděpodobnější jsou odchylky od „pravidel“ kombinace spisovných a obecněčeských prvků, jak je vypracoval Kučera (1995, 1958, 1973). Ten uvádí tři pravidla: dvě se týkají kombinace spisovných a obecněčeských tvarů a jedno míry příznakovosti obecněčeských podob. Podle Kučery jsou obecněčeské jevy více nebo méně přijatelné, jako příklad uvádí výraz *každý týden* (*každej tejdén*), v němž je diftongizace *ý* více příznaková v kořeni slov (*tejdén*) než v koncovkách přídatných jmen (*každej*). Kučera konstatuje, že příznakovější podoby obecné češtiny jsou nepřijatelné, pokud nebylo užito tvarů méně příznakových, tj. obecněčeských tvarů běžných, obvyklých.

Možné jsou tedy podle Kučery kombinace typu *každý týden, každé tejdén* a dokonce hybridní forma *každéj týden*, ale nikoli **každý tejdén*. Kučera dále poznamenává, že mluvčí OČ neužívají kombinace typu **nový kamennej dům* nebo **novej kamenný dům* a že uvnitř jednoho slova nelze kombinovat obecněčeské fonologické prvky se spisovnými morfologickými prvky, to znamená, že *mladými, mladejma* a *mladýma* jsou možné tvary, kdežto podoba **mladejmi* se nevyskytuje.

Ve svém výzkumu jsem zaznamenal téměř všechny druhy akomodace nastíněné Trudgillem (od „nulové“ po „úplnou“). Někteří respondenti užívali všech zkoumaných obecněčeských jevů a od Čechů z Čech se ve svém jazykovém chování lišili pouze fonetickými a intonačními jevy. Na druhou stranu jiní respondenti nevykazovali téměř žádné rysy akomodace, a to včetně těch, kteří žili v Praze už delší dobu (přes pět let). Mluva naprosté většiny respondentů je ovšem charakterizována tzv. neúplnou akomodací. Někteří respondenti si osvojili jen některé obecněčeské tvary, běžnější však byla variabilní asimilace všech jevů. Respondenti se nejvíce vyhýbali protetickému *v-* (zejména v plnovýznamových slovech), diftongizovanému *-ej* v kořeni slov (*bejt, zejtra*) a v koncovkách přídavných jmen či zájmen před souhláskou (*dobřejch, velkejch*) a nespisovným morfologickým jevům s výjimkou nespisovných koncovek sloves 5. třídy typu (*dávaj, dělaj*), které byly osvojeny ve velkém počtu.

Pro naprostou většinu respondentů bylo typické nahodilé míšení místních a obecněčeských nebo spisovných podob: *mj. chtět >> chtít, chtěj >> chcou, do vojenské nemocnice >> do vojenský nemocnice, ju (řu) >> ji (ni), mám televizu >> mám televizi*. Míšení těchto a jiných podobných tvarů se podobalo střídání mezi *o-* a *vo-* u Markéty (a jiných mluvčích OČ). Toto míšení je obvyklé i během jedné výpovědi a variování je zřejmě volné („free variation“). Ačkoliv ani rodilí mluvčí obecné češtiny neužívají sledovaných tvarů důsledně, míšení a střídání kódů u analyzované skupiny moravských přistěhovalců bylo mnohem variabilnější, obzvláště u změn *ý > ej* a *é > í* (Češi z Čech přitom u těchto proměnných používají téměř výhradně jen obecněčeské tvary).

Žádné hyperdialektové tvary nebyly zjištěny. Co se týče interdialektových tvarů, jediný příklad nacházíme u slezských respondentů, kteří si osvojili obecněčeské *-ý* (*to je dobrý*), ale zachovali přitom svoje místní krátké vokály (*to je dobrɔ*). Moravští respondenti zato často porušovali Kučerova pravidla, zaznamenaná byly mj. tyto hybridní formy: *to bylo takové dobrý, nový sprchovej kút, von nějaký tátův známý a vodpadl*. V posledním pří-

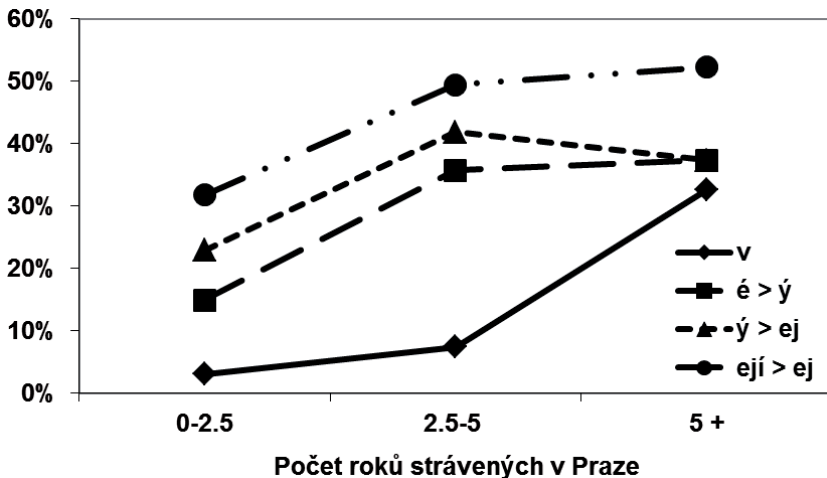
padě snad ani nejde o chybnou akomodaci, jelikož se ve středomoravských nářečích vyskytuje protetické *v-*, ale nedochází zde k zániku koncového *-l*, a zřejmě se tedy jedná o moravismus. Ostatně i sám Kučera v pozdější práci (1978) konstatoval, že míšení fonologických podob OČ se spisovnou morfologií je spíše neobvyklé než nepřipustné, což by znamenalo, že podoba *vodpadl* je možná i u rodilého mluvčího OČ.

Nyní zaměříme pozornost na vztah mezi mírou akomodace (resp. použitím sledovaných závislých /jazykových/ proměnných) a souborem předem určených nezávislých (externích) proměnných. První zajímavé a poněkud překvapivé zjištění je to, že respondenti se nelišili v míře asimilace obecně-českých tvarů podle tří nářečních oblastí, z nichž pocházeli. Místo původu jako nezávislá proměnná tedy nemělo silný vliv na jejich míru akomodace. Předpokládal jsem přitom, že respondenti ze střední Moravy budou užívat nejvíce obecněčeských tvarů, protože žijí blíž k hranici Čech než ostatní respondenti, a kontakt mezi OČ a středomoravskými dialekty je proto intenzivnější než s místními varietami na východě území, a protože mezi obecnou češtinou a středomoravskými dialekty je vyšší jazyková podobnost (obzvláště v hláskosloví).

Velmi zajímavé bylo dále zjištění, že u respondentek byl zaznamenán vyšší počet obecněčeských tvarů než u respondentů, a to u všech zkoumaných proměnných.

Rozdíly sice nejsou ve většině případů statisticky významné, ale z faktu, že respondentky užívaly více obecněčeských tvarů v 16 ze 17 případů, můžeme vyvodit to, že pohlaví jako nezávislá proměnná je ve studiích nářečního kontaktu důležitým faktorem. Interpretovat tuto skutečnost však není snadné, neboť dle literatury dávají ženy přednost prestižním jazykovým podobám (Labov 2001). Je ovšem možné, že v dané komunikační situaci jsou některé obecněčeské tvary, ačkoli nespisovné, sociálně přijatelnější než tvary spisovné, a proto byly respondentkami přijímány v takové míře. Větší míra akomodace může být dána i tím, že si ženy osvojují nové jevy rychleji než muži bez ohledu na to, zda jsou tyto jevy spisovné či nespisovné, jak konstatuje i Gal (1978).

Dále bylo zjištěno, že délka pobytu v novém prostřední nemá silný vliv na míru akomodace (toto bylo ostatně konstatováno i v jiných pracích o nářečním kontaktu; srov. např. Bortoni-Ricardo 1985; Kerswill 1994). Na první pohled se může zdát, že čím déle někdo žije v určitém prostředí, tím více prvků charakteristických pro toto společenské prostředí bude užívat, ale ve skutečnosti tomu tak není. Někteří respondenti, kteří v Praze žili pouze

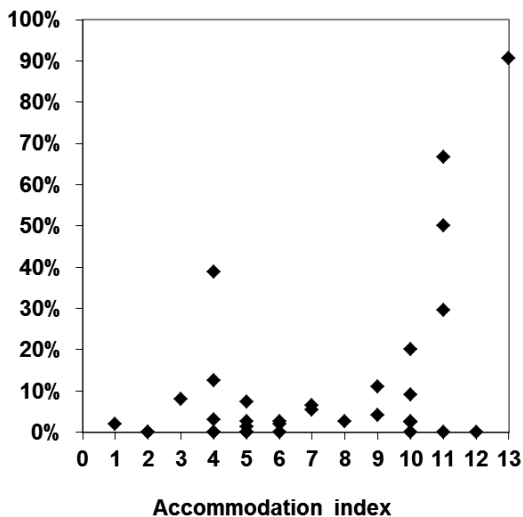

Graf 3: Akomodace dle délky pobytu v Praze

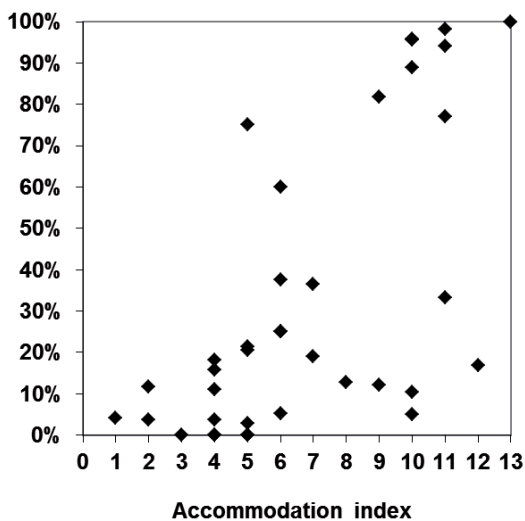
dva nebo tři roky, užívali více obecněčeských jevů než respondenti, kteří v Praze žili šest nebo sedm let.

Jak vidíme z grafu, asimilace obecněčeských tvarů probíhala dost rychle během prvních dvou let, pak se však u většiny respondentů stabilizovala. Výjimku představuje protetické *v-*, které bylo na rozdíl od ostatních obecněčeských tvarů přijímáno mnohem později (většinou až po pěti letech pobytu v Praze), a to ještě jen respondenty s vysokou hodnotou indexu akomodace. Totéž platí i pro osvojování obecněčeských forem typu *von to řek* a *dobrý sportovci*. Z těchto poznatků vyplývá skutečnost, že přistěhovalec do nového prostředí přijímá i pro něj původně méně přijatelné prvky (z hlediska hierarchie přijatelnosti obecněčeských podob u respondentů), pokud nejenže pobývá delší dobu v Čechách, ale je i více integrován do nového jazykového společenství.

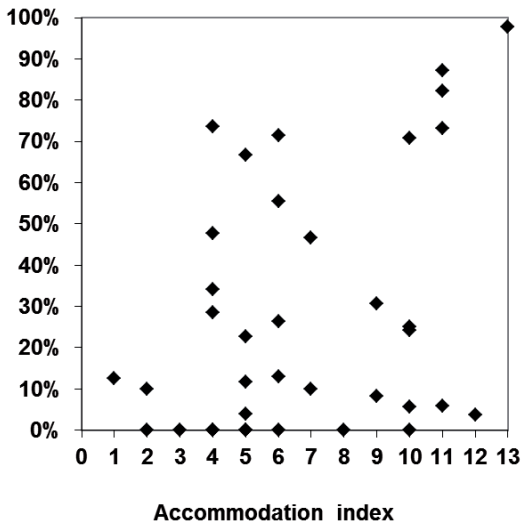
Důležitější z těchto dvou externích proměnných (tj. délka pobytu a míra integrace) je přitom zřejmě míra integrace, neboť má podle statistických testů nejsilnější vliv na míru akomodace respondentů, dokonce u většiny z nich je jedinou statisticky významnou nezávislou proměnnou (srov. tabulku 4 níže). Následující grafy ukazují, že respondenti s nízkými hodnotami indexu akomodace obvykle užívají méně obecněčeských tvarů než ti, kteří mají vysoké hodnoty. Tento vztah je zřejmý zejména u užívání protetického *v-* a zúženého *í/ý*. U ostatních proměnných není tento vztah již tolik patrný. Data v tabulce přesto jednoznačně ukazují, že míra integrace má z nezávislých

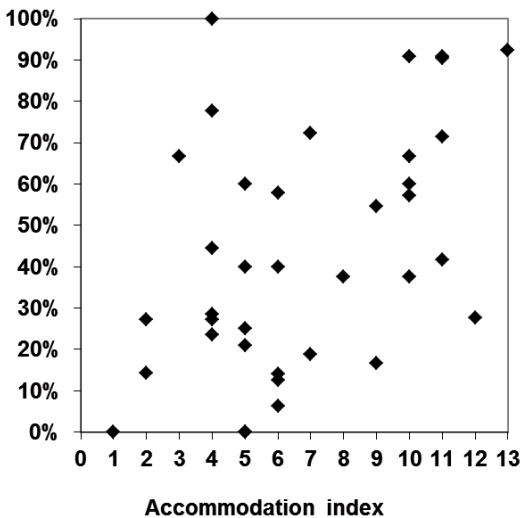
Graf 4: Akomodace dle úrovně integrace do českého prostředí (o- > vo-)

Graf 5: Akomodace dle úrovně integrace do českého prostředí (-é- > -ý)

Graf 6: Akomodace dle úrovně integrace do českého prostředí (ý- > ej-)

Graf 7: Akomodace dle úrovně integrace do českého prostředí (-ají > -aj)

Proměnná	Beta	P-hodnota
<i>v- > o-</i>	<i>v- > o-</i>	<i>v- > o-</i>
úroveň integrace	0.390	p < 0.05
délka pobytu	0.331	p < 0.05
pohlaví respondenta	0.058	p > 0.05
<i>-é > -í</i>	<i>-é > -í</i>	<i>-é > -í</i>
úroveň integrace	0.575	p < 0.01
pohlaví respondenta	0.225	p > 0.05
délka pobytu	0.123	p > 0.05
<i>-ý > -ej</i>	<i>-ý > -ej</i>	<i>-ý > -ej</i>
úroveň integrace	0.299	p > 0.05
délka pobytu	0.211	p > 0.05
pohlaví respondenta	0.036	p > 0.05
<i>-ejí (-ějí) > -ej, -ají, -ají</i>	<i>-ejí (-ějí) > -ej, -ají, -ají</i>	<i>-ejí (-ějí) > -ej, -ají, -ají</i>
úroveň integrace	0.396	p < 0.05
pohlaví respondenta	0.174	p > 0.05
délka pobytu	0.124	p > 0.05

Tabulka 4: Vliv nezávislých proměnných na míru akomodace u respondentů

(externích) proměnných na míru asimilace obecněčeských tvarů největší vliv, neboť je statisticky významná u tří ze čtyř analyzovaných proměnných.

5. Závěr

Závěrem lze konstatovat, že Moravané a Slezané usazení v Čechách (v daném případě v Praze) opravdu asimilují obecněčeské tvary, čímž je kontaktní hypotéza vypracovaná Sgallem a Hronkem potvrzena. Na druhou stranu je velmi těžké odpovědět na otázku, zdali Moravané či Slezané žijící v Praze vskutku mluví obecnou češtinou (tvrzení, že někdo užívá obecnou češtinu či mluví obecněčesky, je poměrně vágní a nejednoznačné). KH je proto nutno doplnit o konkrétní poznatky týkající se jazykového chování Moravanů a Slezanů přesídlivších do Čech. Výsledky představeného výzkumu nám umožňují s velkou mírou jistoty konstatovat, že Moravané a Slezané, kteří se přistěhují do Čech, se zbavují určitých lokálních tvarů a v různé míře si osvojují obecněčeské jevy. Navzdory tomu, že několik respondentů vyjadřovalo svůj negativní postoj a jistý odpor k obecné češtině, jen jeden z nich ve svém projevu neprokázal sebemenší známku akomodace. Tento respondent byl však jediným studentem humanitních věd,

jenž byl do výzkumu zapojen, nadto byl obeznámen se sociolingvistickou teorií a metodikou a o cíle výzkumu se zajímal mnohem více než ostatní respondenti. Nelze proto vyloučit, že během nahrávaného rozhovoru záměrně a vědomě hlídal svoji řeč a usiloval o spisovný projev. Ponecháme-li však tento sporný příklad stranou, vidíme, že 36 z 37 respondentů přijímalo obecněčeské tvary, nikoli ovšem stejnou měrou.

Nabízí se pochopitelně také otázka, zda se jejich jazykové chování změnilo od doby, kdy přijeli do Prahy, nebo zda už dříve, tj. i v místě, odkud pocházeli, v obdobné míře užívali obecněčeských prvků. Při odpovědi na tuto otázku musíme spoléhat na literaturu, resp. na poznatky z již provedených prací o mluvě na Moravě, na jazykové atlasy apod. K dispozici máme také doplňková data z druhého rozhovoru – interview, v němž bylo respondentům položeno několik dotazů přímo se týkajících jejich jazykového chování. Podle všeho se dá říci, že mluva respondentů byla skutečně ovlivněna novým jazykovým prostředím a frekventovaným kontaktem s mluvčími OČ, v některých případech velmi výrazně.

Vrátíme-li se ke Sgallovu tvrzení, že Moravané žijící v Čechách **mluví** OČ, musíme upozornit na to, že mluva respondentů (až na dva zmíněné případy úplné akomodace) se výrazně lišila od mluvy rodilých mluvčích OČ. Porovnáme-li např. výskyt sledovaných obecněčeských tvarů v mluvě respondentů s výskytem stejných podob u Markéty nebo u respondentů z jiných empirických studií, je zřejmé, že obecněčeské tvary byly moravskými přistěhovalci užívány v mnohem menší míře. V asimilování obecněčeských tvarů vidíme i jistou hierarchii: přednost je dávana široce rozšířeným a sociálně přijatelnějším tvarům (*to je dobrý, rychlý auta, velké barák*), kdežto obecněčeské prvky, jež se nevyskytují mimo Čechy nebo jsou méně přijatelné, jakož i odchylky od spisovné normy v morfologii (*dobří sportovci, von to řek*), byly osvojovány v menší míře a téměř výlučně jen respondenty s vysokým skórem na škále indexu akomodace. Patrný byl také rozdíl u protického *v-*: tvar *vo-* je typický pro mluvu rodilých mluvčích OČ, zatímco moravští respondenti se této formě vyhýbali, a to i v gramatických slovech, v nichž někteří rodilí mluvčí OČ užívají protického *v-* takřka bezvýhradně.

Pokud lze vůbec mluvit o „přistěhovalecké“ nebo „moravské“ OČ, pak by byl tento útvar charakteristický svou neustáleností a značnou variabilitou. V poslední řadě je nutno také zmínit, že míra akomodace je dána nejenom příznakovostí či komplexností jednotlivých obecněčeských tvarů, ale i řadou externích proměnných vztahujících se k jednotlivým mluvčím,

a že přistěhovalci více integrování do nového prostředí přijímají i příznakové a komplexní podoby jazykové variety společenství, do něhož se přistěhovali.

Bibliografie:

- Bachmannová, J. (1996): Moravanky v Praze, *Naše řeč* 79, s. 207–211.
- Bialystok, E. – Hakuta, K. (1994): *In Other Words: The Psychology and Science of Second Language Acquisition*. New York: Basic Books.
- Bialystok, E. – Hakuta, K. (1999): Confounded age: linguistic and cognitive factors in age differences for second language acquisition, in: Birdsong, D. (ed.), *Second language acquisition and the critical period hypothesis*. Mahwah, NJ: Erlbaum, s. 161–181.
- Bortoni-Ricardo, S. M. (1985): *The Urbanization of Rural Dialect Speakers: A Sociolinguistic Study in Brazil*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Britain, D. – Trudgill, P. (2005): New dialect formation and contact-induced reallocation: three case studies from the Fens, *International Journal of English Studies* 5, 1, s. 183–209.
- Čermák, F. (1987): Relations of spoken and written Czech, *Wiener Slawistischer Almanach* 20, s. 133–150.
- Colombo, J. (1982): The critical period concept: research, methodological, and theoretical issues, *Psychological Bulletin* 91, s. 260–275.
- Dollinger, S. (2008): *New-Dialect Formation in Canada. Evidence from the English modal auxiliaries*. Amsterdam: Benjamins.
- Gal, S. (1978): Peasant men can't get wives: language change and sex roles in a bilingual community, *Language in Society* 7, s. 1–16.
- Hedin, T. (2005): *Changing Identities: Language Variation on Czech Television*. Stockholm: Stockholm University.
- Hickey, R. (2003): How do dialects get the features they have? On the process of new dialect formation, in: Hickey, R. (ed.), *Motives for language change*. Cambridge: University Press, s. 213–239.
- Hronek, J. (1972): *Obecná čeština*. Praha: Univerzita Karlova.
- Jančák, P. (1974): Frekvence hlavních hláskových jevů v mluvě pražské mládeže, *Naše řeč* 57, s. 191–200.
- Jančák, P. (1978): Moravan Pražanem, *Slavica Pragensia* 21, s. 197–205.
- Jančák, P. (1997): Mluva v severozápadočeském pohraničí, in: Daneš, F. et al. (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 239–250.
- Jančáková, J. (1974): Frekvence základních obecněčeských hláskových jevů v nářečních projevech, *Naše řeč* 57, s. 183–191.
- Jonášová, I. (2001): *Aplikace sociolingvistické metody follow-up interview v českém jazykovém prostředí*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Ústav lingvistiky a ugrofinistiky Filozofické fakulty UK.
- Kerswill, P. (1994): *Dialects Converging: Rural Speech in Urban Norway*. Oxford: Clarendon Press.
- Kloferová, S. (1987): O mluvě mladé generace v nově osídleném severomoravském pohraničí, *Naše řeč* 70, s. 237–248.
- Kloferová, S. (1995): Co nového v pohraničí? *Čeština doma a ve světě* 4, s. 256–258.
- Kloferová, S. (1997): Mluva v severomoravském pohraničí, in: Daneš, F. et al. (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 250–255.

- Kloferová, S. (2000): *Mluva v severomoravském pohraničí*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kučera, H. (1955): Phonemic variations of Spoken Czech. *Slavic Word, supplement to Word*, 11, s. 575-602.
- Kučera, H. (1958): Inquiry into coexistent phonemic systems in Slavic languages, in: *American Contributions to the Fourth International Congress of Slavists, Moscow, September 1958*. The Hague: Mouton.
- Kučera, H. (1973): Language variability, rule interdependence, and the grammar of Czech, *Linguistic Inquiry* 4, 4, s. 499-521.
- Labov, W. (2001): *Principles of Linguistic Change: Social Factors*. Oxford, New York: Blackwell.
- Payne, A. (1980): Factors controlling the acquisition of the Philadelphia dialect by out-of-state children, in Labov, W. (ed.), *Locating Language in Time and Space*. New York: Academic Press, s. 143-178.
- Roberts, J. (1987): Acquisition of variable rules: a study of (-t, d) deletion in preschool children, *Journal of Child Language* 24, s. 351-372.
- Schneider, E. W. (2007): *Postcolonial English. Varieties around the World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sgall, P. - Hronek, J. (1992): *Čeština bez příkras*. Praha: H&H.
- Sgall, P. - Hronek, J. - Stich, A. - Horecký, J. (1992): *Variation in Language: Code Switching in Czech as a Challenge for Sociolinguists*. Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins.
- Starks, D. - Bayard, D. (2002): Individual variation in the acquisition of postvocalic /r/ day care and sibling order as potential variables, *American Speech* 77, s. 185-194.
- Tagliamonte, S. A. - Molfenter, S. (2007): How'd you get that accent? Acquiring a second dialect of the same language, *Language in Society* 36, s. 649-675.
- Trudgill, P. (1986): *Dialects in Contact*. Oxford - New York: Blackwell.
- Trudgill, P. (2004): *New-Dialect Formation: The Inevitability of Colonial Englishes*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wilson, J. (2010): *Moravians in Prague: A Sociolinguistic Study of Dialect Contact in the Czech Republic*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Wilson, J. (2011): Types of accommodation in first-generation dialect contact between adult speakers of mutually intelligible but regionally different varieties, *Multilingua* 30, 2, s. 177-220.
- Winford, D. (2003): *An introduction to contact linguistics*. Oxford: Blackwell.